

MAGNETNO-MAGNETSKA OLUJA

Stjepan Babić

Zanimljivo je promatrati kako mogućnost izbora između nekih sinonimnih riječi može proizvesti velike uzbune. Poznato nam je iz nedavne prošlosti kako su velike sporove izazvale riječi *oborine*, *padaline*, *padavine* pa *mrki medvjed*, *smeđi medvjed*, donekle i *zemljopis*, *geografija* jer se o tome raspravljalo javno.

Manje je poznato, jer spor nije izbio u javnost, da je članak Hrvoja Malinara o *krasu* i *kršu* slično izazvao velike uzbune samo zato što je autor pokazao da je i *kras* hrvatska riječ.¹

Sada takve uzbune izaziva spor o pridjevu *magnetni* – *magnetski*. Imam desetak pisama slanih e-poštom u kojoj se izmjenjuju oštre riječi povodom Kataloga znanja, koji se za pojedine predmete već nalazi na internetu, jer je u njima upotrijebljen naziv *magnetni*, pa su neki žestoko protiv toga jer da je hrvatski *magnetski*. Dokazaju da pridjev *magnetski* ima iza sebe hrvatsku tradiciju. Meni su se obratile obje strane jer žele čuti moju ocjenu, zapravo žele čuti moju presudu u svoju korist.

Zastupnici pridjeva *magnetski* nastupaju s popriličnom žestinom. Ima u tome pozitivnih crta jer ljudi pokazuju da im je do hrvatskoga jezika stalo, samo je nevolja u tome što je njihovo nastojanje nabijeno s mnogo žestine, a sve treba raspraviti u miru. Da bismo to mogli, moramo poći od malo poizdaljega.

Valja nam poći od jezičnoga sustava. Oba pridjeva, *magnetni* i *magnetski*, odnosni su pridjevi. Kao što pišem u Težak–Babićevoj Gramatici hrvatskoga jezika,² odnosni se pridjevi tvore s više nastavaka, koji imaju više ili manje isto značenje, a razlikuju se po raspodjeli. Zaustavimo se sada na sufiksima *-ni* i *-ski*. Rekao bih da oni imaju isto značenje, a različitu raspodjelu koja zavisi od značenja osnovne imenice i njezina glasovna sastava.

Ako imenica označuju živo biće, onda dolazi sufiks *-ski*, npr. *banski*, *birokratski*, *profesorski*, *studentski*..., a ne dolazi *-ni*. Odatle je pogriješna upotreba pridjeva *rodiljni* (*porodiljni*), jer roditelj (poroditelj) znači živo biće. Osiguratelj ne mora biti živo biće, najčešće su to poduzeća, ali imenički sufiks *-telj* traži sufiks *-ski*, i zato je *osigurateljski*, a *osigurateljni* je pogriješno. Ako imenica označuje naseljeno mjesto, onda dolazi *-ski*, a ako označuje stvar, neživi pojam, onda dolazi *-ni*, odatle razumljiva oprjeka: *olovski* : *Olovo* (dva sela u Bosni, treće se zove *Olovske Luke*),

¹ Je li kras hrvatska riječ?. Jezik, god. 51., Zagreb, 2004., str. 81.–92.

² 14. izdanje, str. 212. i dalje.

olovni : *olovo*, *otočki* : *Otok* (više sela u Hrvatskoj), *otočni* : *otok*, *riječki* : *Rijeka*, *riječni* : *rijeka*. Ako imenička osnova završava na *-n*, onda ne može doći sufiks *-ni*, jer hrvatski nema udvojeno *n*, kao npr. ruski, *betonnyj*, zato imamo *betonski*. Isto tako *jesenski* ili *jesenji*. Tu dakle glasovni razlozi utječu na raspodjelu.

Nekada smo i mi imali i tu mogućnost, ne doduše s udvojenim *n*, nego gubljenjem jednoga od njih pa smo imali pridjev *dlani* od *dlan*, *koljeni* od *koljeno*, *korijeni* od *korijen*, *sjemeni* od *sjeme*, *sjemena*, *vimeni* od *vime*, *vimena*, ali su ti pridjevi zastarjeli, danas je *dlanski*, *koljenski*, *korijenski* (*korijenski pravopis!*), *sjemenski* (*sjemenska pšenica!*), a *vimeni* je, koliko znam, zastario bez suvremene zamjene. Budući da granica između zastarjelosti i suvremenoga stanja zna biti blaga i danas možemo katkada sresti koji od njih: *dlani* ima zabilježen J. Benešić u Hrvatsko-poljskome rječniku, Zagreb, 1949., ali uz njega i *dlanski*, *koljeni* je upotrijebio 1955. Mirko Božić, u vezi *koljeni peregib*, a Loknar u Rječniku latinskoga i hrvatskoga medicinskoga nazivlja, Zagreb, 2003., ima s. v. *genualis koljeni* i *koljenski*, s. v. *genuclastus koljeni* *zglob*, s. v. *genucubitalis koljeno-lakatni* i neke druge s *koljeni*. Danas se još upotrebljava *tjemeni* (*tjemena kost!*), a uz *usneni* upotrebljava se i *usni* (*usna harmonika!*). Pridjev *rameni* običniji je od *ramenski*.

Na raspodjelu da neživo ima sufiks *-ni*, u hrvatskome se jeziku poštuje nešto više nego u srpskome pa je npr. hrvatski *autobusni*, *baletni*, *jezični*, *operetni*, *operni*, *porezni*..., a srpski *autobuski*, *baletski*, *jezički*, *operetski*, *operski*, *poreski*, da druge rjeđe primjere ne navodim.

Što se tiče para *magnetni*–*magnetski*, tu je obratno, u hrvatskome je prevladao *magnetski*, ne znam točno kako je u srpskome, čini se da se u njemu upotrebljavaju oba pridjeva. Nije da su se Hrvati ogriješili o pravilo o raspodjeli jer na nju utječe razjedničivanje na udaljenost. Budući da osnovna imenica *magnet* ima u sebi jedno *n*, onda je riječ o razjednačivanju na udaljenost, pa se umjesto *magnetni* javio pridjev *magnetski*. No to je težnja, a nije pravilo. Vidimo to po tome što se od imenica koje završavaju na *-net* sad javlja pridjev na *-netni*, sad *-netski*. Tako je od *planet* > *planetni*, od *sonet* > *sonetni* (*sonetni vijenac*), rijetko je kad *planet-ski*, *sonetski*, ali je od *kabinet* > *kabinetski* (*kabinetski radnik*), a sasvim je iznimno *kabinetni*, kao u primjeru *Nije kabinetni naučnjak...* (D. Prohaska, 1921.). Od *marioneta* je samo *marionetski*, ali to može biti i zato što je prvo značenje, lutka, blisko osobi, a često marioneta označuje i osobu.

Sličnu pojavu imamo i od imenica na *-nica* i *-nik*. One većinom imaju *-nički*: *bolnički*, *gostionički*, *kaznički*, *tvornički*..., *prašnički*, *samoglasnički*, *suglasnički*..., ali ima pridjeva i sa *-ni*, *granični*, *jedinični*, *mjenični*, *parnični*...

Jače razjednačivanje djeluje ako osnovna imenica u sebi već ima dva *n*, kao npr. u novijoj imenici *internet* pa se od njega spontano javio pridjev *internetski*, bez vidljivoga utjecaja jezikoslovaca, jer jezični osjećaj izvornih govornika ne

dopušta da pridjev takva tipa ima tri *n*. Inače je raspodjela glasova poprilično zamršena i u našem jeziku nije još dovoljno proučena.

S pitanjem *magnetni* – *magnetski* prvi put sam susreo polovicom 80-ih godina prošloga stoljeća kad smo u Tehničkoj knjizi izrađivali tehničke rječnike. U njima sam sudjelovao samo kao jezični savjetnik i kao takav sam nastojao suradnicima na tim rječnicima pojačati tvorbenu sposobnost. Rekao sam im da nastoje tvoriti nove riječi kako bi umjesto dvočlanih naziva dobili jednočlane, i kao primjer naveo sam upravo pridjev *magnetni* jer s pridjevom od *magnet* imaju više dvočlanih veza, a lako bi one najčešće pretvorili u jednočlane, npr. *magnetna vrpca* u *magnetnica*, *magnetni bubanj* u *magnetnik* i sl. I zato je bolje upotrebljavati *magnetni* nego *magnetski*, ali me nisu poslušali.

U četiri tehnička rječnika, koliko ih ima, pridjev *magnetski* upotrijebljen je u raznim vezama s imenicom oko 300 puta, u Automatizaciji 100 puta, u Obradi podataka i programiranju 180, a u ostala dva rječnika samo deset puta; u Medicinskoj tehnici 3 puta, a *magnetni* samo jedanput, *magnetna sonda* u Klimatizacijskoj i rashladnoj tehnici, 7 puta *magnetski*, a samo jedanput *magnetni*: *magnetna brtva*, i to vjerojatno zabunom jer je u kazalu hrvatskih naziva na to mjesto upućeno kao *magnetska brtva*.

Moram reći da u odabiru pojedinih naziva važnu ulogu ima načelo izvodljivosti. To načelo spominje i Milica Mihaljević,³ koja ga zove tvorbene mogućnosti. Da nju ne tumačim, mogu samo reći da je vrijedno pogledati što ona tamo piše.

Čini se da tradicija pridjeva *magnetski* ide od Šulekova Rječnika znanstvenoga nazivlja jer u njemu ima samo *magnetski*, *magnetni* nema,⁴ ali da *magnetski* nije u hrvatskoj literaturi općenito prihvaćen, mogu navesti više potvrda.

U Osmojezičnome enciklopedijskome rječniku, kojemu je glavni urednik Tomislav Ladan, upotrijebljen je pridjev *magnetni*, a *magnetski* je upućen na *magnetni*. Dodajem da je prilog samo *magnetski*.

U Rječniku hrvatskoga jezika, koji je uredio Jure Šonje, a izašao u izdanju iste kuće i ŠK, ima samo *magnetni*, a *magnetski* nema.

Anić u Velikome rječniku hrvatskoga jezika ima *magnetni* i *magnetski*.

Zakon o mjernim jedinicama, NN, 58/1993. ima *magnetno* polje, *magnetna* indukcija.

I Vladimir Dabac u Tehničkome rječniku ima *magnetni* i *magnetski*. Pod *magnetni* ima *istosmjerni magnetni otkočnik*, *četverosmjerni magnetni ventil*, *visokonaponsko magnetno palilo*, *prekidno magnetno paljenje*, *magnetno pamtilo*, *magnet-*

³ Terminološki priručnik, Zagreb, 1998., str. 94.

⁴ Zagreb, 1874. U Njemačko-hrvatskome rječniku iz 1860. s. v. *magnetisch* ima *magnetičan* i *magnetički*.

no podizalo, dok *magnetski* ima 205 puta. Čini se da je V. Dabac pokušao napraviti razliku u značenju jer uz *magnetni* u uglatim zgradama dodaje “što radi pomoću magneta”, ali u istim zgradama upućuje i na *magnetski*, a tamo ima i primjera koji bi se mogli protumačiti “što radi pomoću magneta”. Pod *elektro-* ima oba pridjeva, a pod prvim čak piše “**elektromagnetni** [na elektromagnet; bolje bi bilo npr. **elektromagnetna** spojka, nego **elektromagnetska**, no ovo posljednje je uobičajeno]”. Uostalom, mislim da bi takvu razliku bilo teško provesti u praksi iako ima neke jezične osnove za nju. Pridjev *magnetni* bio bi određeni oblik opisnoga pridjeva *magnetan*, ako ima potrebe za njim (mislim da to značenje ima pridjev *magnetičan*), a pridjev *magnetski* odnosni pridjev sa značenjem ‘koji se odnosina magnet’, slično kao što imamo u tehničkom nazivlju *akustičan* ‘koji ima dobru akustiku’ (*akustična dvorana*), *akustički* ‘koji se odnosi na akustiku’ (*akustički aparat*, *akustički filter*), *statičan* ‘stabilan’, *statički* ‘koji se odnosi na statiku’ ili u općem jeziku *listopadni* ‘kojemu u jesen otpada lišće’ (*listopadno drveće*), *listopadski* ‘koji se odnosi na mjesec listopad’ (*Listopadsko jutro bilo je hladno ponešto vlažno*. Josip Kozarac). Uostalom tko želi znati više, može naći u mojoj Tvorbi riječi.⁵

Veliki školski leksikon, Zagreb, 2003., na kojemu je radilo 39 stručnjaka, ima samo članke *magnetna indukcija*, *magnetna oluja*, *magnetna rezonancija*, *magnetni pol*, *magnetno polje*, a pridjeva *magnetski* nema.

No to pokazuje da se ne slažu svi, pa ni tehničari, da je hrvatski samo *magnetski*.

I što da kažem na kraju? Hrvatski je dobro i *magnetski* i *magnetni*. Ja bih zbog izvodljivosti i semantičke sustavnosti dao prednost pridjevu *magnetni*, ali ne mogu biti ni protiv *magnetski*. Tu dvojbu moraju razriješiti sami tehničari, ali bez žestine jer velika proširenost pridjeva *magnetski* u tehničkim strukama ne mora biti jedini kriterij ako važni razlozi govore da ju treba narušiti.

Tako su hrvatski gramatičari upotrebljavali *pridjevski* i *pridjevni*, *priloški* i *priložni*, ali su se u posljednjih dvadesetak godina priklonili izvedenicama na *-ni*, *pridjevni*, *priložni*.

Još je bolji primjer s nazivima *proklitika* ili *prislonjenica* i *enklitika* ili *naslonjenica*. Do polovice osamdesetih godina prošloga stoljeća upotrebljavali su samo te nazive. Kad su uvidjeli da ni grčki ni hrvatski nazivi nisu dovoljno razlikovni, jer je iz samoga naziva teško odrediti što je jedno, a što drugo (koliko grčki i jest, malo tko zna grčki), hrvatski je gotovo isto prisloniti i nasloniti,⁶ uveli su nazive *prednaglasnice* i *zanaglasnice* i sad su ti nazivi, iako su potpuno novi, dobro prihvaćeni jer su izrazito bolji.

⁵ Poglavlje Odnos sufiksâ -(a)n i -ski, § 1536.–1538., a i poglavlje Odnos sufiksa -(a)n i -ni, § 1525.–1535.

⁶ U Rječniku hrvatskoga jezika LZ i ŠK glagol *prisloniti* protumačen je glagolom *nasloniti*.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u miru, Zagreb
 UDK 811.163.42-46:81'373.611, znanstveni članak
 Primljen 8. listopada 2004, prihvaćen za tisak 8. studenoga 2004.

Magnetic Storm

This paper discusses the usage of the adjectives *magnetni* and *magnetski* (both translated into English as *magnetic*) in the standard Croatian language in regard to the system of derivation of adjectives. Additionally, the paper discusses the distribution of the synonymous suffixes *-ni* and *-ski*.

DOPUNE HRVATSKOJ GRAMATICI
 (uz 400. obljetnicu prve hrvatske gramatike)

Branka Tafra

Proteklo se desetljeće i po u slavističkoj literaturi mogla pročitati tvrdnja o restandardizaciji na središnjem južnoslavenskom prostoru, odnosno o raspadu dotada jednoga standardnoga jezika na nekoliko novih koji se tek sada diferenciraju umjetnim povećavanjem razlikovnih obilježja prema drugim južnoslavenskim standardnim jezicima koji su nastali na istoj dijalektnoj osnovi. U slavistici se sredina 19. st. bez znanstvene osnove predugo smatrala, a nažalost neki slavisti još uvijek smatraju, prijelomnicom u standardizaciji hrvatskoga jezika. Ne bi za znanost bilo dobro da se devedesete godine 20. st. tumače kao nova prijelomnica. U jezičnu normu u prvom se razdoblju kao novost u odnosu na prethodno uvodi dvojina u sklonidbu, koja se nije mogla održati jer je odavno bila morfološki arhaizam, i ostavljaju samo neizjednačeni nastavci za DLI mn., iako su dotad novoštokavski nastavci bili propisivani. U drugom je razdoblju samo pojačana skrb za jezik, pa prema tomu pojačan i purizam, koji u vrijeme globalizacije nikako ne može biti starčevićevskoga ili šulekovskoga tipa. Prema tomu, oba su ta dva, za hrvatski jezik "sudbonosna" razdoblja samo nastavak dotadašnjega puta hrvatskoga standardnoga jezika kojemu je temelj bio zacrtan pred četiri stoljeća. Niti je u Hrvatskoj tek polovicom 19. st. prihvaćena novoštokavština kao književnojezični izraz, ta već prva hrvatska gramatika sadrži i novoštokavske oblike (nastavak *-a* u G mn., *-ima* u I mn.), niti današnji hrvatski standardni jezik postoji zahvaljujući isključivo političkim događajima 1990. godine. Te se godine, naime, dogodilo isto ono što i 1847. godine: hrvatski je jezik